

ISSN 2545 – 4439

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Vol. 60.1

Scientific Papers

SOCIAL SCIENCES

KIJ

Vol. 60

No. 1

pp. 1 - 232

Skopje 2023

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

**SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 60.1**

September, 2023

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE**

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 60.1

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Itska Derijan PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 60.1

ISSN 1857-923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)

Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ali Hajro, PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Itska Mihaylova Derijan PhD, University Neofit Rilski, Faculty of pedagogy, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)

- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)

- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University “Goce Delchev”, Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vaska Stancheva-Popkostadinova, PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedžad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)

- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Vasil Markov PhD, Faculty of Arts, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorcka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 67 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

THE THEMATIC DEBT MARKET IN SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS – OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	17
Vanya Dencheva Tsonkova	17
MAIN PROBLEMS OF EVALUATION IN THE BUDGETARY CONTROL PROCESS OF THE ENTERPRISE.....	25
Rumen Dombashov	25
A PRACTICAL-APPLIED MODEL FOR THE ACCOUNTING OF TRANSACTIONS FOR THE IMPORT OF GOODS INVOLVING A COMMISSIONER, WORKING ON BEHALF AND FOR THE ACCOUNT OF A PRINCIPAL.....	31
Stanislava Pancheva	31
TESTING THE POSSIBLE OCCURANCE OF A CURRENCY CRISIS IN THE SECOND DECADE OF THE 21ST CENTURY	37
Tatjana Boshkov	37
Zarko Rađenović.....	37
ESTIMATING POTENTIAL CURRENCY CRISIS: EVIDENCE FROM SMALL AND OPEN ECONOMY	43
Tatjana Boshkov	43
Zarko Rađenović.....	43
ANALYSIS OF NET REVENUE FROM PRODUCT SALES	49
Rositsa Ivanova.....	49
RFID AS AN ADVANCED TECHNOLOGY DESIGNED TO IMPROVE BUSINESS PROCESSES IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	55
Violeta Gligorovski	55
Aneta Risteska Jankuloska	55
Monika Angeloska Dichovska.....	55
TECHNICAL INFRASTRUCTURE AND TOOLS FOR GAMIFICATION IN EDUCATION.....	61
Martin Kiselicki.....	61
Kalina Trenevaska Blagoeva.....	61
Marina Mijoska Belshoska	61
Tea Josimovska.....	61
ADVANTAGES OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN E-BUSINESS FOR CONSUMERS	69
Saso Josimovski.....	69
Lidija Pulevska Ivanovska.....	69
Darko Dodevski.....	69
PORTFOLIO MANAGEMENT AND SYSTEMIC RISK IN THE AGE OF ARIFICIAL INTELLIGENCE.....	77
Nikola Kosanović	77
THE DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS: SELF-ASSESSMENT	83
Yoanna Vasileva Tzvetanova	83
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT BASED ON BASIC SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND ABILITY TO CONTROL NEGATIVE EXPERIENCES AT WORK AMONG YOUNGER EMPLOYEES	89
Saša Čekrlija.....	89
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN MODERN ORGANIZATIONS - THE EXAMPLE OF „ALFA-PLAM“, VRANJE.....	95
Ljiljana Stošić Mihajlović	95
Marija Mihajlović.....	95

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AND BUSINESS INTELLIGENCE.....	101
Duda Balje	101
AN OVERVIEW OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT APPROACHES IN ALBANIAN PUBLIC VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS.....	107
Sllavka Kurti.....	107
THE ROLE OF IDENTITY AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN LEADERSHIP AND COMMUNICATION.....	111
Svetlana Trajković.....	111
Milica Mladenović.....	111
PERSPECTIVES AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN SERBIA	119
Branislav Stanisavljević	119
POLITICS IN THE CLASSROOM.....	125
Jovan Bazić.....	125
Vesna Trifunović	125
Bojana Sekulić.....	125
THE IMPLICATIONS OF THE NEW EU FOREIGN SUBSIDIES REGULATION AND ITS DRAFT IMPLEMENTING REGULATION FOR INVESTORS AND BENEFICIARIES.....	131
Marta Vejseli	131
FINANCING THE AGRICULTURAL POLICY IN SERBIA AND HARMONIZATION WITH THE COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION.....	137
Milica Stanković.....	137
Tiana Anđelković	137
Gordana Mrdak.....	137
Suzana Stojković	137
Vladimir Kostić	137
MAIN CHANGES IN AGRICULTURAL LAND USE IN BULGARIA	143
Daniel Kolev Dimanov	143
DIGITAL MARKETING IN THE ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION INDUSTRY.....	151
Marija Mihajlović.....	151
Ljiljana Stošić Mihajlović	151
THE DARK HORIZON OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ChatGPT: A TRANSHUMANISTIC PERSPECTIVE.....	157
Borivoje V. Baltezarević	157
EDUCATIONAL METAMORPHOSIS TO THE NEW SOCIAL CHANGE.....	161
Kalin Kalinov	161
Anna Karadencheva.....	161
POLICIES FOR SUPPORTING GREEN ENTREPRENEURIAL BUSINESSES	167
Marija Magdinceva-Sopova	167
Aneta Stojanovska-Stefanova.....	167
THE RIGHT TO WORK: THE CONSEQUENCES OF THE COVID-19 VIRUS IN THE REPUBLIC OF SERBIA	171
Marina Mijatovic	171
INTERNATIONAL RESPONSE TO TURKEY 2023 EARTHQUAKE: A POLICY ANALYSIS	175
John R. Fisher.....	175
Muhaedin Bela.....	175
Zijavere Keqmezi Rexhepi.....	175
RURAL POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA	181
Iliyan Genov Mateev	181
BRICS – NEED AND OPPORTUNITIES	187
Plamen Iliev.....	187

THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL AND INNOVATIONS FOR TRANSFORMATION OF RURAL AREAS IN BULGARIA.....	191
Maria Ilcheva.....	191
THE APPEARANCE OF HOTELS AS A FACTOR FOR ATTRACTING TOURISTS IN THE MUNICIPALITY OF BEROVO	197
Vladimir Kitanov.....	197
NUMBER OF OVERNIGHT STAYS BY SPA TOURISTS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA AND SOME EUROPEAN COUNTRIES	203
Evgenija Markovska	203
REPRESENTATION OF SPA TOURISM IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	209
Evgenija Markovska	209
THE CHALLENGES FACING THE BULGARIAN DIASPORA IN THE BALKAN COUNTRIES FOR THE PRESERVATION OF NATIONAL IDENTITY.....	215
Kamelia Nusheva.....	215
THE BULGARIAN STATE POLICY REGARDING THE BULGARIAN COMMUNITIES OF THE BALKANS.....	221
Boryana Buzhashka	221
Vanya Dobрева	221
LOCAL COMMUNITY FESTIVALS: URBAN AND RURAL FEATURES.....	227
Maya Keliyan	227

REPRESENTATION OF SPA TOURISM IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Evgenija Markovska

"Goce Delchev" University - Shtip, Republic of North Macedonia, Evgenija.31725@ugd.edu.mk

Abstract: Today's tourism movements involve a huge number of tourists. Each of them has a different interest or need that needs to be satisfied. Some tourists want swimming, others sunbathing, others want skiing or hiking, and some of them want visiting the cultural-historical monuments. However, apart from what the tourists want, the satisfaction of the needs also depends from the tourist offer, what is offered to the tourists. The following factors play a role here: what types of transportation are available for that destination, what accommodation facilities are there, what tourist resources are available, etc. There are several aspects of tourism, according to: tourist needs, attractive-motivational values, according to the tourist season, the way the trips are organized, etc. Purpose: The purpose of this paper is to see the representation of spa tourism in the Republic of North Macedonia in relation to other types of tourism. In this case, the division is made into city tourism (the city of Skopje as a tourist attraction), spa tourism, which includes all spa centers in the Republic of Macedonia, mountain tourism, lake tourism and all other types of tourism that are represented in the country. Methodology: To achieve the set goal, the methods that were used are analysis and retrospective analysis of the number of domestic and foreign tourists and the number of overnight stays in the Republic of North Macedonia for the period from 2017 to 2021. The data were collected by the State Statistics Office and were processed tabularly and graphically. The analysis was performed on the basis of previously studied scientific theoretical content of materials that include: literature, books, magazines and newspapers, reports, relevant publications, on-line databases, as well as all other published materials. Results: In the researched period from 2017 to 2021, the most attractive places for domestic tourists to visit are lake places (64%), while for foreign tourists it is the city of Skopje with (43%) of tourists. Spas are in the last place in terms of visits for both domestic (5%) and foreign tourists (1%). According to the number of overnight stays, spa tourism is in second place for domestic visitors (10%), while for foreign tourists it remains in last place with 2% of the total overnight stays. Conclusions: Spa tourism is the least developed tourism in the Republic of North Macedonia. From the total number of visitors in the analyzed 5-year period, only 5% of domestic tourists and 1% of foreign tourists visited the spas. In terms of the number of overnight stays, spa tourism is in second place for domestic tourists with 10% and in last place with 2% for foreign tourists.

Keywords: types of tourism, spa tourism, tourists, tourist needs

ЗАСТАПЕНОСТ НА БАЊСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Евгенија Марковска

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Северна Македонија, Evgenija.31723@ugd.edu.mk

Резиме: Во денешните туристички движења учествуваат огромен број на туристи. Секој од нив има различен интерес или потреба кои треба да бидат задоволени. Некои сакаат капење, други сончање, трети сакаат скијање или планинарење, а некои сакаат разгледување на културно-историските споменици. Меѓутоа, освен тоа што туристите сакаат, задоволувањето на потребите зависи и од туристичката понуда односно она им се нуди на туристите. Односно тука како фактор играат: какви превозни средства се достапни за таа дестинација, какви сместувачки капацитети има, какви туристички ресурси се достапни и слично. Има повеќе подлеби на туризмот и тоа според: туристичките потреби, атрактивно-мотивациските вредности, според туристичката сезона, начинот на организираност на патувањата и сл. Цел на трудот: Целта на овој труд е да се види застапеноста на бањскиот туризам во република Северна Македонија во однос на другите видови туризам. Во овој случај поделбата е направена на градски туризам (градот Скопје како туристичка атракција), бањски туризам кој ги опфаќа сите бањски центри во Р.С.Македонија, планински туризам, езерски туризам и сите останати видови на туризам кои се застапени во државата. Материјали и методи: Во постигнување на поставената цел се користени методите на анализа и ретроспективна анализа на бројот на домашни и странски туристи и бројот на ноќевања во Република Северна Македонија за периодот од 2017 до 2021 година. Податоците се собрани од државниот завод за статистика и истите се обработени табеларно и графички. Анализата е вршена врз основа на предходно

проучувана научно теоретска содржина на материјали кои вклучуваат: литература, книги, списанија и весници, извештаи, релевантни публикации, on-line бази на податоци, како и сите други објавени материјали. Резултати од истражувањето: Во истражуваниот период од 2017 до 2021 година за домашните туристи најатрактивни за посета се езерските места(64%), додека за странските туристи е градот Скопје со (43%) од туристите. Бањите се на последно место по посетеност како за домашните (5%) така и за странските туристи (1%). По број на ноќевања бањскиот туризам е на второ место за домашните посетители (10%), додека за странските туристи останува на последно место со 2% од вкупните ноќевања. Заклучоци: Бањскиот туризам е најслабо развиен туризам во Република Северна Македонија. Од вкупниот број на посетители во анализираниот 5 годишен период, само 5% од домашните туристи и 1% од странските туристе ги посетиле бањските места. Во однос на бројот на ноќевања, бањскиот туризам е на второ место за домашните туристи со 10% и на последно место о 2% за странските туристи

Клучни зборови: видови туризам, бањски туризам, туристи, туристички потреби

1. ВОВЕД

Постојат повеќе туристички мотиви кои влијаат на потенцијалните посетители и ги мотивираат да се вклучат во туристичките текови. Секој посетител е посебна личност која има свој посебни индивидуални потреби, желби, интереси, ставови, навики, способности, темперамент, карактерни црти, способности, предрасуди и специфични аспирации. Сите овие карактеристики на туристите влијаат на изборот на туристичка дестинација. Термалниот туризам (Бањски туризам) можеме да го дефинираме како посета и престој во специјализирани објекти кои даваат можност за лекување и релаксација преку користењето на термалната вода. Овој вид на туризам спаѓа во групата на медицински (здравствен туризам) и претставува најстар туризам. Голем дел од бањите биле посетувани уште од римско време. За бањите поправило се вразуваат подолги престојувања поврзани со рекреативно - терапевтска функција на термо - минералните води. Бидејќи овие особини на бањските води се константни во текот на целата година, кај бањскиот туризам нема сезонска концентрација односно туристичкиот промет е рамномерно распореден во текот на целата година. Во Р.С.Македонија постојат 8 бањи: бања Банско-Струмица, бања Кежовица – Штип, бања Негорци – Гевгелија, бања Бања – Кочани,Проевска бања – Куманово, бања Бањиште – Дебар, бања Косоврасти – Дебар и Катлановска бања- Скопје. Од овие бањи денес не се активни бања Бања-Кочани и Проевската бања- Куманово.

2. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДИ

Во постигнување на поставената цел се користени методите на анализа и ретроспективна анализа. Анализата е вршена врз однова на предходно проучувана научно теоретска содржина на материјали кои вклучуваат: литература, книги, списанија и весници, извештаи, релевантни публикации, on-line бази на податоци, како и сите други објавени материјали. Ретроспективната анализа го опфаќа бројот на домашни и странски туристи и бројот на ноќевања во Р.С.Македонија поделени во 5 групи: за град Скопје, бањски места, планински места, езерски места и останати видови туризам за периодот од 2017 до 2021 година. Податоците се собрани од државниот завод за статистика на Р.С.Македонија и и истите се обработени табеларно и графички.

3. РЕЗУЛТАТИ

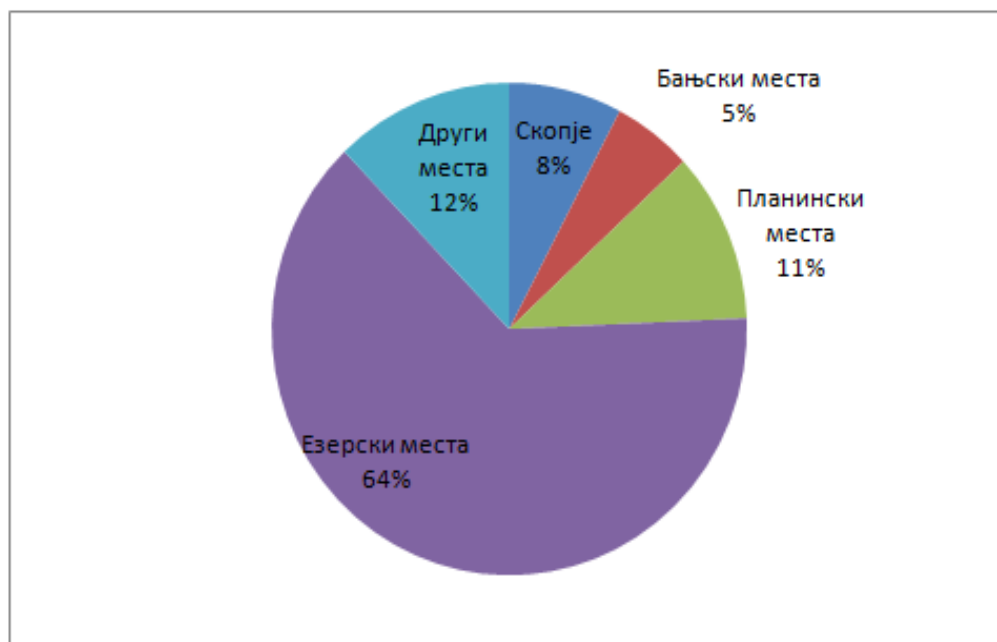
Во табела број еден е претставен бројот на домашни туристи и бројот на ноќевања по видови туризам за периодот од 2017 до 2021 година.

Табела 1. Број на домашни туристи и број на ноќевања за периодот од 2017 до 2021 година

		Скопје		Бањски места		Планински места		Езерски места		Другиместа		Вкупно
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
2017	туристи	28 399	7,71	28 227	7,68	40 907	11,1	218 711	59,4	52 003	14,1	368 247
	ноќевања	47 366	3,2	217 064	14,7	93 616	6,3	1 042 427	70,4	79 987	5,4	1 480 460
2018	туристи	35 379	8,5	26 778	6,4	43 362	10,3	256 255	61	57 816	13,8	419 590
	ноќевања	56 371	3,3	206 804	12,3	99 085	5,9	1 235 085	73,3	87 928	5,2	1 685 273
2019	туристи	37 738	8,8	22 776	5,3	46 198	10,8	263 878	61,7	56 780	13,3	427 370
	ноќевања	58 629	3,5	182 562	10,8	103 578	6,1	1 244 961	73,9	94 896	5,6	1 684 627
2020	туристи	17 479	5	11 376	3,2	46 058	13,2	239 833	68,7	34 562	9,9	349 308
	ноќевања	32 063	2,2	74 399	5,2	100 268	6,9	1 178 402	81,6	59 473	4,1	1 444 605
2021	туристи	32 937	8	17 188	4,2	43 952	10,8	275 175	67,4	39 248	9,6	408 500
	ноќевања	59 134	3,6	123 128	7,5	96 361	5,9	1 298 280	79	66 180	4	1 643 083

Графикон број 1 ја претставува вкупната процентуална застапеност на бројот на домашни туристи за секој од видовите туризам за периодот од 2017 до 2021 година, додека пак графикон број 2 ја претставува вкупната процентуална застапеност на бројот на ноќевања на домашни туристи за секој од видовите туризам за периодот од 2017 до 2021 година.

Графикон 1. Вкупна процентуална застапеност на бројот на домашни туристи за периодот од 2017 до 2021 година

Графикон 2. Вкупна процентуална застапеност на бројот на ноќевања на домашни туристи за периодот од 2017 до 2021 година

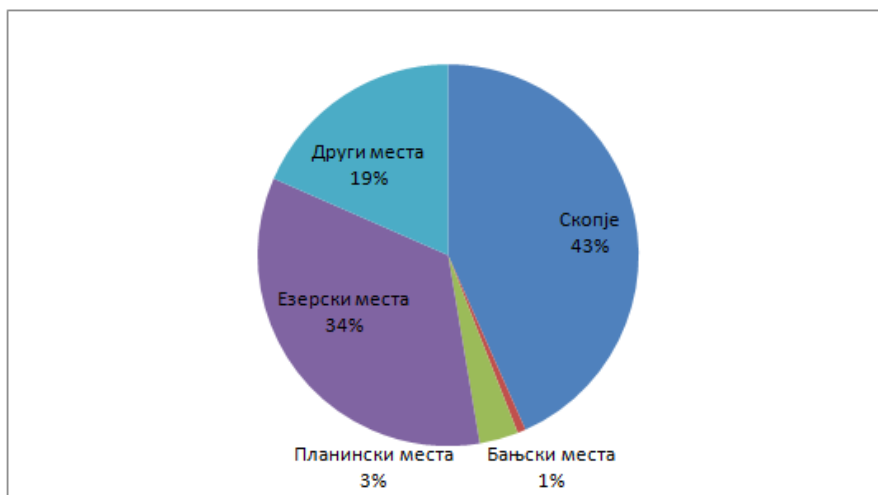
Во табела број 2 е претставен бројот на странски туристи и бројот на ноќевања по видови туризам за периодот од 2017 до 2021 година.

Табела 2. Број на странски туристи и број на ноќевања за периодот од 2017 до 2021 година

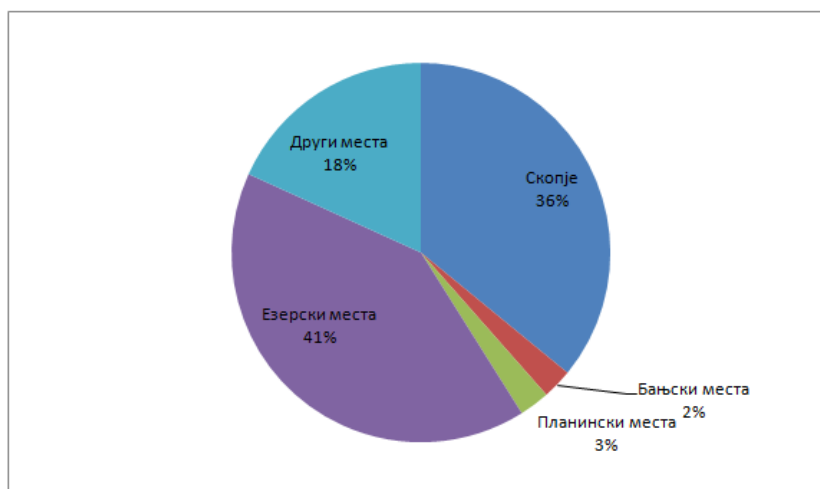
		Скопје		Бањски места		Планински места		Езерски места		Други места		Вкупно
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	
2017	туристи	272 373	43,2	3 962	0,6	17 845	2,8	214 266	34	122 148	19,4	630 594
	ноќевања	459 345	35,5	28 010	2,2	31 973	2,5	539 380	41,7	235 984	18,2	1 294 692
2018	туристи	303 695	43	4 466	0,6	22 019	3,1	247 918	35	129 247	18,3	707 345
	ноќевања	509 441	34,2	30 747	2,1	40 827	2,7	629 491	42	281 029	19	1 491 535
2019	туристи	321 270	42,4	4 871	0,6	24 709	3,3	279 977	37	126 766	16,7	757 593
	ноќевања	549 157	34,8	38 187	2,4	44 029	2,8	693 208	44	253 190	16	1 577 771
2020	туристи	55 008	46,5	1 500	1,3	6 473	5,5	30 997	26,2	24 228	20,5	118 206
	ноќевања	104 226	41,2	16 406	6,5	11 000	4,3	58 778	23,2	62 519	24,7	252 930
2021	туристи	133 894	45,5	2 916	1	12 698	4,3	85 098	29	59 357	20,2	293 963
	ноќевања	270 737	40,4	22 158	3,3	24 323	3,6	225 954	33,7	127 288	19	670 460

Графикон број 3 ја претставува вкупната процентуална застапеност на бројот на странски туристи за секој од видовите туризам за периодот од 2017 до 2021 година, додека пак графикон број 4 ја претставува вкупната процентуална застапеност на бројот на ноќевања на странски туристи за секој од видовите туризам за периодот од 2017 до 2021 година.

Графикон 3. Вкупна процентуална застапеност на бројот на странски туристи за периодот од 2017 до 2021 година

Графикон 4. Вкупна процентуална застапеност на бројот на ноќевања на странски туристи за периодот од 2017 до 2021 година

4. ДИСКУСИЈА

Дека бањскиот туризам е најслабо развиен во Р.С.Македонија е повеќе од очигледно. Во анализираниот период за сите 5 години по процентуална застапеност бројот на бањски туристи е на последно место како за домашните туристи, така и за странските. За домашните туристи нај атрактивни се езерските места (64%), потоа следуваат останати видови на туризам (12%), планинските места со 11%, главниот град Скопје со 8% и бањските места се на последно место со 5%. Кај странските туристи нај атрактивен е градот Скопје (43%), а потоа следуваат езерските места со 34%, други видови туризам со 19%, планински места со 3% и бањски туризам со само 1%. За разлика од бројот на туристи, во бројот на ноќевања кај домашните посетители бањскиот туризам е на второ место, додека пак кај странските туристи и понатаму останува на последно место. Па така кај бројот на ноќевања на домашните туристи прво место со најмногу ноќевања има кај езерските места (76%), бањските места со 10% се на второ место, планинските места со 6% се на трето место, а потоа следуваат другите видови туризам со 5% и главниот град Скопје со 3%. Странските туристи најголем број ноќевања поминале во езерските места со 41%, во Скопје 36%, потоа следуваат другите места со 18%, планинските места со 3% и на последно место бањските места со 2 % од вкупните ноќевања.

5. ЗАКЛУЧОК

Бањскиот туризам е најслабо развиен туризам во Република Северна Македонија.

Од вкупниот број на посетители во анализираниот 5 годишен период, само 5% од домашните туристи и 1% од странските туристи ги посетиле бањските места.

Во однос на бројот на ноќевања, бањскиот туризам е на второ место за домашните туристи со 10% и на последно место со 2% за странските туристи.

За домашните туристи најатрактивни за посета се езерските места со 64%, а за странските туристи градот Скопје со 43%.

На прво место, со најголем број ноќевања се езерските места како за домашните туристи (76%), така и за странските туристи со 41%.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Chatterjee, S., & Mandal, P. (2020). Traveler preferences from online reviews: Role of travel goals, class and culture, *Tourism Management*, 80, Article 104108

Chien P. M., & Ritchie B. W. (2018). "Understanding Intergroup Conflicts in Tourism." *Annals of Tourism Research* 72 (C): 177–79.

Filep, S., & Laing, S.J. (2019). Trends and directions in tourism and positive psychology, *Journal of Travel Research*, 58 (3), pp. 343-354

Јаковлев, З. (2018). Основи на туризам, Штип

Jordan E. J., Spencer D. M., & Prayag G. (2019). "Tourism Impacts, Emotions and Stress." *Annals of Tourism Research* 75:213–26.

Puczko, L., & Smith, M. (2009). Health and spa tourism. Oxford: Elsevier.

Rodriguez-Sanchez, C., Sancho-Esper, F., Casado-Díaz, A.B., & Sellers-Rubio, R. (2020) Understanding in-room water conservation behavior: The role of personal normative motives and hedonic motives in a mass tourism destination. *J. Destin. Mark. Manag.*, 18

Stefanović, V. (2017). Turističke potrebe kao determinant razvoja turizma, *Ekonomski signali*, 12(1):013- 019 3

Ташков, Н., & Методијски, Д. (2014). Термален туризам, Штип

Ташков, Н., (2004). Туристички вредности на бањите во Република Македонија, Штип.

Томиќ, Н., & Кошиќ, К. (2020). Wellness Tourism: A Destination Perspective. *Tour. Manag. Perspect.*, 36.

Тошиќ, М. (2017). Могуќности развоја бањског туризма у Републици Македонији, Nis.

Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art, *Annals of Tourism Research*, Vol.38, 1225-1253

Zakoski, I. (2021). *Spa Tourism in the Republic of North Macedonia*. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 3 (11). pp. 13-15. ISSN 2581-6187